Influence of China's Rise in Central Asia since 2000s: an analysis from realist and liberalist perspectives

Assoc. Prof. Emel Parlar Dal, Marmara University
Dovletgeldi Myradov Myradov, Marmara University

Abstract

After the collapse of Soviet Union in 1990s, China got new neighbors, 5 Central Asian countries, Kazakhstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Kyrgyzstan and Tajikistan declared their independence and the new era started both for China and Central Asian countries. Central Asia has a special place in Chinese foreign policy doctrine. China sees Central Asia as the gate to the west, because of its strategic geographical location, as source of cheap oil and natural gas and other raw materials for its world second and rapidly growing economy, as a military and security partner for the regional stability and prosperity and even for its own territorial integrity, and as a trade partner and market with its 60 million population for the Chinese industrial production. China's unprecedented economic growth since 2000s, did huge impacts on neighboring young Central Asian countries as well. Today there is economical, political, cultural and military cooperation based on mutual benefits and interests. After the bipolar world order collapsed, there is process of the formulation of the new world order, which is leading to the multi-polar world system. There are new challenges and opportunities both for China and Central Asia and from this point of view keeping good relation between two sides is crucial importance. This research will try to explain and analyze influence of China's rise in Central Asia in different spheres through the lens of International Relations theories, Realism and Liberalism. With Realist Theory the paper will try to fix China's influence through the relations in military, security and political directly and through the organizations, with Liberal Theory, China's influence through the economic and cultural relations in different aspects based on the theoretical frameworks and assumptions of the both theories.

Keywords: Positive sum, interdependence, power balance, liberalism, realism, SCO

Özet

1990'ların başlarında SSCB'nin dağılmasıyla, Çin'in 5 yeni komşusu, Orta Asya Cumhuriyetleri olan Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızstan, Tacikistan bağımsızlıklarını kazandı ve hem Çin, hem Orta Asya cumhuriyetleri için yeni bir dönem başladı. Orta Asya'nın Çin'in dış politika doktrininde özel bir yeri vardır. Orta Asya Çin için birçok anlama gelmektedir. Öncelikle Orta Asya Çin için Batıya açılan kapıdır, dünyada ikinci büyük ve hızlı gelişmeye devam eden ekonomisi için ucuz petrol ve doğal gaz, ve diğer hammedeler için kaynak, bölgesel barış ve istikrar ve hatta Çin'in kendi toprak bütünlüğü için önemli bir askeri ve güvenlik partner, 66 milyon nüfusuyla Çin'in sanayi üretimi için önemli bir ihracat pazarı anlamına gelmektedir. Çin'in daha önce hiç görülmemiş, hızlı yükselişi çevresindeki tüm ülkeleri etkilediği gibi, Orta Asya'da da her alanda çok ciddi hissedilmektedir. Günümüzde iki taraf arasında iki tarafında çıkarları olan askeri, ekonomik, politik, ve kültürel ilişkiler mevcuttur. Çift kutuplu dünya düzeni 90ların başında sona ermsiyle beraber, günümüzde çok kutuplu yeni dünya düzeni oluşmaktadır. Bu süreçte Çin ve Orta Asya ülkeleri için yeni fırsatlar ve tehlikeler mevcuttur. Iki tarafında bu süreçte kökü ipek yoluna kadar uzananan iyi komşuluk ilişkilerini koruması ve gelitirmesi hayati öneme sahiptir. Bu çalışma uluslararası ilişkilerin iki ana teorileri olan realism ve liberalism lensleri ile Çin'in yükselişinin Orta Asya Cumhuriyetlerindeki tüm alanlardaki hissedilen etkilerini açıklamaya ve anlatmaya çalışacaktır. Realism ile askeri, savunma, güvenlik, politik ve diplomatik ilişkileri, Liberalizm ile ekonomik, ticari ve kültürel ilişkileri, Çin'in Şanghay Işbirliği Örğütünü kendi hedeflerini elde etmek için nasıl haraket ettiğini iki ana teorinin de temel varsayımları ve teoretik çerçevesine içerisinde anlatmaya ve analiz etmeye çalışacaktır.

Anahtar kelimeler: Positive sum, karşılıklı bağımlılık, güç dengeleme, realism, liberalism, ŞIÖ

Giriş

Mackinder'in Heartland olarak adlandırdığı bölgede yer alan Orta Asya, Avrasya kıtasında konumu itibari ile en stratejik ve en zengin bölgelerinden biridir. Orta Asya 1991'de Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan 5 ayrı cumhuriyetten oluşmaktadır. Bunlar Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'dır. Bölge Rusya'nın güneyinde, İran ve Afganistan'ın kuzeyinde ve Çin'in batısında yerleşme nedeni ile ayrı bir jeopolitik önem taşımaktadır. Beş cumhuriyetlerde de yaşayan halkın büyük çoğunluğu Müslüman olup, Tacikistan hariç diğer dört cumhuriyetin halkı Türki kökenlidir. Yaklaşık 4 milyon kilometre kare toprağa sahip olan Orta Asya ülkelerinin 68 milyon nüfusu vardır. Beş Orta Asya devletlerinden üçünün, Kazakistan'ın, Kırgızistan'ın ve Tacikistan'ın toplamda 3800 km Çin ile doğrudan sınırı olup, yine üç devletin, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın ise Afganistan ile sınırları vardır. Orta Asya Çin'in Batıya açılan kapısıdır. Çin ve Orta Asya ülkelerinin bin yıllarca ilişkileri devam edegelmiştir, kültürel ve ticari ilişkiler tarihi ipek yolu ile daha da kuvvetlenmişti.

Çin özellikle 2000'lerden itibaren çok hızlı bir şekilde büyüyen ve büyümeye devam eden 1,3 milyar nüfuslu, dünyanın ikinci büyük ekonomisidir. 2001'de 1,5 trilyon dolar olan GSYH'sı 2015'de 11 triyon dolara yakınlaşmıştır. Çin'in yükselişinin Asya Pasifiklerde hissedildiği gibi Orta Asya'da da her alanda hissedilmektedir. Çin'in dış politika doktrininde Orta Asya'nın ayrı bir önemi vardır ve "Yakındaki komşu, uzaktaki akrabadan daha yeğdir" diyen Çin atasözü Çin'in Orta Asya'ya olan ilgisini anlamamızı daha da kolaylaştıracaktır.

Orta Asya cumhuriyetleri ile bağımsızlıklarını kazandıkları ilk günlerden itibaren diplomatik ilişkiler kuran ve her geçen sene geliştiren Çin, günümüzde farklı enstrümanlarla Orta Asya'da askeri-güvenlik-savunma, politik-diplomatik, ekonomik, eğitim ve kültürel alanlarda ciddi nüfuzu vardır ve bu etki her geçen sene de artacaktır. Çin'in Orta Asya'daki politikalarını uygulamak için en çok ve en etkili kullandığı araç Şanghay İşbirliği Örgütüdür. 1995'te başta sınır sorunlarını çözmek için Şanghay Beşlisi olarak kurulur. Üye ülkeler Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan. 2001'de Özbekistan da katılır ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı ismini alır. Başta sınır güvenliği, siyasi ve ekonomik işbirliği olmak üzere, birçok alanda işbirliği mevcuttur. Ana hedefi, bölücülük, terörizm ve aşırıcılık olan 3 kötülüğü yenmektir. Çin'in kendi toprak bütünlüğünü koruması için Orta Asya hayatı önem taşımaktadır.

Kısaca, Çin'i Orta Asya'da etkili ve var olmaya iten etkenler ve nedenler şöyle sıralanabilir: Çin'in 2000'lerden itibaren ekonomik olarak hızlı büyümesi ve bu büyümenin askeri olarak da güçlenmesine yol açması, hızlı ekonomik büyüme daha çok enerji ihtiyacı doğurdu ve enerji zengini Orta Asya ülkeleri Çin'in iştahını kabartıyordu. Çin'in batı bölgesi olan ve sekiz ayrı ülke ile sınırı olan Sincan özerk bölgesi ve orda yaşayan ayrılıkçı Uygurların Orta Asya Türki kökenli halkları ile doğrudan sınırı, kültürel, lengüistik, tarihsel ve ekonomik bağlarının olması ve bağımsızlıklarını kazanma konusunda Orta Asya ülkelerinin Uygurlara olası desteği, Afganistan'daki radikal İslamcı teröristlerin bölgeye ve Çin'in batısına yayılma ihtimali, Çin'in kendini özellikle 11 Eylül sonrası bölgede ABD varlığı arttıktan sonra, çevrelenmiş algılaması ve korkusu, Çin'i Orta Asya'ya yönelmeye mecbur bırakıyordu.

Daha çok liberal açıdan algılanabilecek ve yine de Çin'i Orta Asya'da bir önceki saydığım nedenlerle iç içe olduğunu fark edebileceğimiz Çin'in etkisini arttıran diğer nedenler ise; Xi Jinping'in 2013 yılında Nursultan Nazarbayev Üniversitesinde dünyaya duyurduğu Yeni İpek Yolu Projesi ve bu projenin önemli bir kısmının tarihte de olduğu gibi Orta Asya üzerinden geçmesi, Çin'in bu ve diğer amaçlı Orta Asya'da yaptığı ve yapmaya devam ettiği milyarlara dolarlık altyapı, üstyapı, enerji sektörü ve diğer yatırımları, Orta Asya'nın 68 milyon nüfusu ve gelişmemiş sanayisi ile Çin için önemli bir Pazar olması ve özellikle ayrılıkçı Uygurlara bölge

halkının destek vermemeleri için kendi safına çekmek için Yumuşak gücünü kullanması açısında önemli bir bölge olması gibi nedenleri sıralayabiliriz.

Realist Bakış Açısı: Temel Kavramlar ve Konseptler

Realizm XX yüzyılın ilk yarısında uluslararası ilişkiler teorisini haline gelmiş olsa dahi Realizmin kökü çok eskilere uzanmaktadır. Realizm teori olarak XX yüzyılda anılmaya başlasa da, ilk örnekleri Jack Donelly'ye göre MÖ V yüzyılda Thucydides tarafından örnekleri verilmiştir.[1] MÖ 460-400 yılları arasında yaşayan Atinalı Yunan tarihçesi Thucydides ilk realistlerden biri olarak kabul edilmektedir.[2] Thucydides Atinalılar ve Spartalılar arasındaki Peloponez savaşın neden çıktığını araştır ve Atinalıların güçlenmesi sonucu, Spartalılarda çıkan korku, onur ve çıkar kaygılarından dolayı savaşı kaçınılmaz kılmıştır. Günümüzde bir devletin güçlenmesi ve güç dengelerinin değişmeye başlaması sonucu çıkan korkuyu veya kaygıları "Thucydides tuzağı" olarak da adlandırılmaktadır. Thucydedis'den sonra Nicola Machiavelli (1469-1527), Thomas Hobbes (1588-1679), Hugo Grotious (1583-1645), Carl von Clauswitz (1780-1831) gibi askerler, felsefeciler ve hukukçular da Realizmin öncüleri, modern Realizm teorilerinin altyapılarını oluşturanlar olarak görülmektedir. Realistlerin ortak savlar uluslararası düzende anarşizmin hakim olduğu, insan doğasının da bencil ve çıkarcı olduğu için, sistemde uluslararası düzeni koruyan polis gibi herhangi bir gücün olmadığı için, devletlerin insan doğasından kaynaklı hareket ettiği ve kendi çıkarı için her an her şey yapabileceğinden, karamsar bir bakış açısına sahipler. Devletler hayatta kalmak için güç kazanmak ve özellikle askeri güç maksimizasyonunu yapmaktadırlar. Realistlere göre uluslararası normlar, kurallar ve kurumlar güçlü aktörlerin davranışlarını kontrol altına almak için yeteri kadar etkili olamıyorlardır.

Realistleri ütopik teorilere karşı olan eleştirileri bu teoriyi daha da güçlü kılmıştır, diğer teorilerden en büyük farkı olabilecek şeyleri değil, sistemde çoktan var olan gerçekleri dikkate alıp incelemeleridir.

Realizmin temel prensipleri:

1) Uluslararası sistemde en önemli aktör devletlerdir. Her türlü uluslararası anlaşmaları devletler yapar, savaşı başlatan ve sonlandıran da devlettir.

2) Uluslararası sistemde hiyerarşi olmadığı için anarşi vardır.[3] Devletler milli çıkarlarına göre hareket ederler.

3) Uluslararası sistemde devletlerin çıkarları çatıştığı zaman, çatışma kaçınılmazdır, bazı durumlarda bu savaşa da yol açabilir. Uluslararası işbirliği ise sadece askeri veya siyasi-askeri müttefiklikle mümkündür. Barışı sağlamanın en önemli yolu, güçler dengesidir. Güçler dengesi bir devletin diğer devletin hakkına saygı duyması veya ulusal çıkarların çatışmasından sağlanır.

4) Uluslararası sistemde devletlerin çıkarları her zaman çatıştığından dolayı, devletlerin temel amaçları kendi güvenliklerini sağlamaktır. Güvenliği sağlamanın en etkili yöntemi, sistemdeki diğer devletlerin davranışlarını kendi kontrol altına almaktır.

5) Tüm devletler savaşı başlatabilir ve savaşı başlatan devletin niyeti, dengeleri değiştirmek mi (revizyonist devlet) veya dengeleri korumak mı (statükocu devlet) olduğunu tespit etmek imkansızdır. Niyetler askeri güç ve imkandan farklı olarak akıllarda saklı olur ve ölçülemez ve hükümetlerin değişmesi ile beraber bu

[1] Donnelly, Jack. *Realism and international relations*. Cambridge University Press, 2000, 23.
[2] Viotti, Paul R., and Mark V. Kauppi. *International relations theory*. (Boston: Pearson, 2012), 42.
[3] Mearsheimer, John J. "Structural realism." *International relations theories: Discipline and diversity* 83 (2007).

niyetler de değişebilmektedir[4]. Bu yüzden büyük güçler mevcut denge işlerine gelse bile, revizyonist düşünmek zorundadır.

6) Devletlerin güvenliğini sağlaması konusunda en etkili araç güç veya güç kullanma tehdidi. Maddi güç aynı zamanda politik gücü sağlamaktadır.

7) Uluslararası ilişkilerin doğası değişmez ve düzeltilemez, sadece siyasi güçlerin yapıları değişir.

Güçler Dengesi

Klasik Realizmin ve Neorealizmin (Yapısal Realizmin) en önemli kavramı "Güçler Dengesidir". Realizmin öncüleri bu kavramın uluslararası sistemin düzeni, güveni ve istikrarı için vazgeçilmezi olarak görmektedirler.[5] Uluslararası sistemde güçler dengesi, etkilerin belli odaklar veya kutuplar arasında paylaşımı olarak tanımlanabilir. Uluslararası sistem tek, çift veya çok kutuplu olabilmektedir.[6] Güçler dengesinin asıl amacı uluslararası sistemde bir devletin veya bir grup devletin baskın olmasını engellemek ve uluslararası düzeni sağlamaktır.[7] Uluslararası ilişkiler teorisyeni Morton Kaplan altı tip sistemi barındıran uluslararası sistem tipolojisini geliştirdi ve bunlardan biri çok kutupluluk, yani güçler dengesi sistemidir.[8]

Önemli bir dış tehdidi algılayan devlet dengelemek için müttefiklik veya bandwagoning yapar. Dengeleme yayılan tehdide karşı başkaları ile müttefiklik ilişkileri kurmak olarak tanımlanırken, bandwagonin tehdidin kendisiyle müttefiklik yapmak anlamına gelmektedir.[9]Ayrıca, Walt'a göre devletlerin iç politikaları ne kadar bir birine benziyorsa, beraber müttefik olma ihtimalleri de o kadar artmaktadır. Eğer bir devlet diğer devlete çok yardım ediyorsa, o ikisinin müttefiklik yapma olasılığı artmaktadır. Çok yardım eden devlet, yardım alan devlete çok etkisi olur. Dış yardımlar dengelemenin özel bir formudur. Yardım eden devletin sağlanan yardımda tekeli ne kadar yüksek ise, yardım alan devlete olan etkisi de o kadar yüksektir. Yardım eden devlete, yardım alan devlet ne kadar çok bağımlı ise, yardım eden devletin yardım alan devletin üzerinde o kadar çok etkisi olacağı anlamına gelmektedir.[10] Realistler arasında hangi kutupluluk sisteminin hangi müttefiklik taktiklere başvurmasındaki etkisi uzun zamandır tartışıla gelmektedir.[11]

Liberal Bakış Açısı: Temel Kavramlar ve Konseptler

Liberalizm Uluslararası İlişkilerin önemli teorilerinden biridir. Üç temel prensipten oluşmaktadır:

1) Güç Politikasının sonuç alma da tek yöntem olduğunu reddeder. Realizmin güvenlik ve silahlanma prensibini sorgular.

2) Ortak kazanıma ve işbirliğine önem verir.

---

[4] Mearsheimer, John J. "Structural realism." *International relations theories: Discipline and diversity* 83 (2007).

[5] Цыганков П.А. Глава 5. *Современные школы и направления в теории международных отношений. Спор неореализма и неолиберализма // Теория международных отношений.* — М.: Гардарики, 2003, 131.

[8]Цыганков П.А. Глава 3. *Проблема закономерностей международных отношений // Теория международных отношений*. — М.: Гардарики, 2003, 590.

[7] Трофимов, В. Н. "Военная и экологическая безопасность: Международное право и сила." *М.: Прометей* (1991).

[8] Цыганков П.А. Глава 6. Международная система. Типы и структуры международных систем // Теория международных отношений. — М.: Гардарики, 2003, 183.

[9] Walt, Stephen M. The Origins of Alliances, (New York: Cornell University Press, 1987), 17–29

[10]A.e.

[11] Mearsheimer, John J. "Structural realism." *International relations theories: Discipline and diversity* 83, 2007, 79–85.

3) Devletin tercihlerini ve siyasi seçimini şekillendirmek için uluslararası örgütlerin kurulmasını ve devlet dışı aktörleri destekler.[12]

Liberaller uluslararası ilişkilerde kurumların önemli rolleri olduğuna inanmaktadırlar.[13] Uluslararası ilişkilerde barışın ve işbirliğinin önemine vurgu yapmaktadırlar. Doğru uluslararası kurumlar ve kültürel ve ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılık yoluyla devletler herhangi bir çatışma riskini azalta bilmektedirler.[14] Karşılıklı bağımlılığın üç ana bileşeni vardır; devletler ekonomi, kültür ve finans başta olmak üzere, çeşitli şekillerde işbirliği yaparlar, devletlerin birbiriyle kurduğu ilişkilerde güvenlik en önde gelmemektedir ve askeri güç genellikle kullanılmaz.[15] Ayrıca, liberaller uluslararası diplomasinin devletleri problemleri dürüstçe ve şiddetsiz bir şekilde çözebilmeleri için etkili bir araç olduğunu savunurlar.[16] Uygun kurumların ve diplomasinin sayesinde Liberaller devletlerin kazancı maksimize edip, çatışmayı minimize edeceğine inanmaktadırlar.[17]

Karşılıklı Bağımlılık

Küreselleşmiş dünyada "Karşılıklı Bağımlılık" terimi sıkça kullanılmaktadır. Karşılıklı bağımlılık devlet ve devlet dışı tüm aktörlerin bir birine bağlı halde olması durumudur. Karşılıklı bağımlılık ortak bağımlılık anlamına gelmektedir. Dünya politikasında ise karşılıklı bağımlılık belli bir olaydan devletlerin veya diğer aktörlerin karşılıklı etkilenmesi hadisesidir.[18] Karşılıklı bağımlılık sadece barış ve işbirliği anlamına gelmiyor, aksine aktörler arasında ilişkiyi, bağımlılığı, işbirliği ve çatışma da dahil farklı alanlarda etkileşimi temsil etmektedir. Neoliberallere veya ulus aşırıcılara göre devletler milli çıkar olarak sadece güçten harekete geçmemektedirler.[19]

Karmaşık Karşılıklı bağımlılık ise iki karşı görüşün kombinasyondur, yani güç politikası ve ekonomik liberalizmin birleşimidir. Karşılıklı bağımlılık eşit dengeli karşılıklı çıkar olarak tanımlanmamalı. Bağımlılık asimetriktir ve bir aktörün diğer aktörle yaptığı işte birine daha fazla etki kaynağı sağlayacaktır. Karşılıklı bağımlılıkta bir taraf daha az bağımlı olur ve belli bir konuda pazarlık yapıldığında aza bağımlı olan taraf bu gücü kullanabilmektedir.[20]

Karşılıklı bağımlılığın üç ana özellikleri:

1) Çoklu kanallar

Realizmin tek önemli aktör devlet olarak kabul etmemesinin aksine, toplumları, devletlerarası, hükümetler arası ve milletlerarası ilişkileri sağlayan çoklu kanalların olduğunu kabul eder. Çok uluslu firmalar ve bankalar devletlerin iç ve devletlerarası ilişkilerine çok etkisi vardır. Bu aktörlerin kendi çıkarları vardır ve devletlerin iletişim kuşağı olarak hizmet etmektedirler ve devlet politikalarını birçok ülkede bir birine hassas hale getirmektedirler.[21]

2) Sorunlar arasında hiyerarşi olmaması

Karmaşık bağımlılık olan dünyada sorunlar arasında bir hiyerarşi yoktur. İç ve dış politikayı bölen çizgi bulanıklaşıyor ve devletlerarası kesin bir gündem olmuyor. Gündemi her

---

[12] Shiraev, Eric B. *International Relations*. (New York: Oxford University Presses. 2014), 78.

[13] Shiraev, Eric B., and Vladislav M. Zubok. *International Relations*. (New York, NY:Oxford University Press 2014), 89.

[14] A.e

[15] A.e

[16] A.e

[17] A.e

[18] Keohane, Robert O., and Joseph S. Nye. *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. (Boston: Little, Brown & Co. 1977), 8.

[19] Genest, Marc A. *Conflict and Cooperation: Evolving Theories of International Relations* (Belmont, CA: Thomson & Wadsworth.1996), 140.

[20] Keohane, Robert O., and Joseph S. Nye. *Power and Interdependence: World Politics in Transition.* (Boston: Little, Brown & Co, 1977), 18.

[21] A.e

zaman askeri güvenlik meşgul etmiyor.[22] Dış politika gündemi çok daha çeşitlidir. Realizmin tersine sadece askeri konular en önemli değil, diğer herhangi bir konu da her zaman en önemli gündem konusu olma ihtimali vardır.[23]

3) Askeri gücün küçük rolü

Realizmin devletlerin hayatta kalmaları için nihayet elde etmesi gereken askeri gücü arttırması savunmasını liberalizm kabul etmez ve askeri güç arka planda kalır. Karmaşık karşılıklı bağımlılıkta ekonomik konularda müttefikler arasında anlaşmazlıklar olduğu zaman askeri gücün pek önemi yoktur, fakat karşı bloğa ile olan siyasi ve askeri ilişkiler için önemlidir. Karşılıklı ilişkilerde gücün etkileri sınırlıdır, çünkü günümüzde her geçen gün önem kazanan iktisadi ve ekoloji konulardaki sorunları çözmek için güç uygun bir araç olma özelliğini yitirmiştir ve başvurulduğu takdirde ciddi zararlara ve tahribatlara yol açabilmektedir. Aslında nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların yarattığı tahribatları tüm aktörler bilmektedirler.[24]

Çin'in Orta Asya'da artan etkisinin realist belirliyicileri.

Günümüzün Sincan Özerk Bölgesi (Doğu Türkistan veya Uyguristan) 1759 yılında Qing Hanedanlığı kontrolü altına geçer ve egemenliği kaybedip, devlet olma özelliğini yitirir. Qing hanedanlığı modern Çin'in bugünkü sınırlarını oluşturmuştur. Qing hanedanlığı 1644'ten 1912'e kadar devam etmiştir. 1912'de ise Çin Cumhuriyeti kurulur. Qing hanedanlığı Uyguristan'ın ismini Sincan (Xinjiang) olarak adlandırır, anlamı ise "yeni sınır" demektir. Uygurlar bunu kabul etmezler ve Doğu Türkistan olarak adlandırmaya devam ederler, Batı Türkistan[25] olarak ise bugünkü bağımsız Orta Asya Cumhuriyetleri kabul edilir. Uygurlar 1759'den beri bağımsızlıkları için Çin'e karşı farklı zaman dilimlerinde ayaklanmalar ve başkaldırılar düzenlemiştirler. Günümüzde hala ayrılıkçı hareketler ve partiler vardır.

Sincan yaklaşık 23 milyon nüfuslu, 1,664,897 km2 alana sahip özerk Uygur bölgesidir. 23 milyon nüfusun 46%'nı Uygurlar ve 40%'nı Hanlar (etnik Çinliler) ve 6,5%'nı ise Kazaklar oluştururlar. Sincan Uygur Özerk Bölgesinin sekiz ayrı devlet ile sınırı vardır ve bunların ikisi Türki kökenli, Kazakistan ve Kırgızistan'dır. Çin'in dini kısıtlamalarından ve bölgeye Hanları yerleştirip, asimile politikasına günümüzde de zaman zaman yerli halk ve polis arasında çatışmalar olmaktadır. En son isyan, 5 Temmuz 2009'da patlak veren kanlı Urumçi başkaldırılarında Uygurlar, Hanlar ve Polisler arasındaki çıkan çatışmalarda en az 197 kişi hayatını kaybetti[26], 1771 kişi ise yaralandı, birçok araç ve bina da hasar gördü. XX asrın başlarında ve ortalarında büyük bağımsızlık için büyük ayaklanmalar olmuştur. SSCB 1944'te İli Ayaklanmalarında Uygurlara Orta Asya üzerinden ciddi destek sağlamıştır. II Dünya Savaşı sonrasında da Sovyetler ayrılıkçı Uygurlara ciddi destek vermeye devam etmiştir. Aehmedjan Kasım gibi Sovyetlerde eğitim alan, Sovyet yanlısı Uygurlar örgütler kurup, isyanlara öncülük etmişlerdir. Uygur ayrılıkçıların son dalgasını başlangıcı 1950'ler ve 1960'ların başı olarak kabul edilir. 1955'te Sincan Uygur Özerk Bölgesi ilan edilir.[27] Sovyetler Birliği Doğu Türkistan'daki Uygur ve Kazakları Sovyet topraklarına çağırıp, orada onları yetiştirdikten sonra, Çin'e geri gönderip saldırılar düzenliyorlardı. Çin ise Sovyet Çin sınırının kontrolünü Sincan Üretim ve İnşaat Kolordusunun milisleri ve çiftçiler ile daha da sıkılaştırarak cevap

[22] A.e

[23] Rana, Waheeda. "Theory of Complex Interdependence: A Comparative Analysis of Realist and Neoliberal Thoughts." *International Journal of Business and Social Science* 6.2 (2015).

[24] A.e.

[25] Bellér-Hann, Ildikó . *Situating the Uyghurs between China and Central* Asia. (Ashgate Publishing. 2007), 32–40.

[26] Yan Hao, Geng Ruibin ve Yuan Ye . "Xinjiang riot hits regional anti-terror nerve". Chinaview.cn. Xinhua. (18 Temmuz 2009)

[27] Strampe, Kelsey . "Uyghur Separatist conflict". (*ICE Case Studies*. American University. 2006), 183

veriyordu.[28] 1967'den itibaren Sovyetler medya üzerinden Sincan'daki Uygurları kışkırtmayı iki katına çıkardı ve Radyo Taşkent Uygurları Çin'e karşı isyana ve ayaklanmaya davet ediyordu.[29] 1962'de SSCB Çin ayrılığından sonra, Sovyetlerin Sincan'da Bağımsızlık sözüne inanarak, Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine Sincan'dan 60 binden fazla Kazak ve Uygur göç etti. Sınır dışındaki Uygurlar Çin'e bağımsızlıkları için açıktan tehdit ediyorlardı.[30] 1968'de Sovyetler en büyük ayrılıkçı Uygur militan örgütü olan Doğu Türkistan Devrim Partisini Çin'e karşı başkaldırılar için cesaretlendiriyordu.[31]1970'lerde ise SSCB Doğu Türkistan Birleşik Devrim Cephesi örgütünü Çin'e karşı savaşmaları için destekliyorlardı.[32]

1979'da Sovyetlerin Afganistan'a müdahalesinden sonra Çin'in korkusu daha da arttı, çünkü kendini kuşatılmış hissediyordu.[33] Çin bu kez Afgan mücahitlerine silah ve diğer destekleri vermeye başladı ve Sincan'daki Müslüman Uygurlara Sovyetlerin Afganistan'da Müslümanlara yaptığı işkenceleri ve diğer kötülükleri Sovyetlerin propagandasına cevap olarak yayınlamaya başladı.[34] Çin Sovyetlerden korunmak için Sincan'a Hanları yerleştirmeye başladı. Sincan'ın Kaşgar ve Hotan'da cihatçı yetiştirip, Afganistan'a göndermek için eğitim kamplarını kurdu ve buralara yüz milyonlarca dolar para harcadı.[35] Sovyetler dağıldıktan sonra, Ruslar ayrılıkçı Uygurlara olan desteğini kesmiş olsa dahi, günümüzde bağımsızlıklarını gizli destekleyen ülkeler ve örgütler mevcuttur.

Günümüzde Çin Sincan sorununu, bölgesinin çok daha ötesine uzanarak çözmeye çalışmaktadır. Realizmin temel prensibi olan, devletlerin asıl amacı hayatta kalmak ve toprak bütünlüğünü korumak olduğundan dolayı, Çin Orta Asya devletleri bağımsızlıklarını kazandığı ilik günden itibaren dostluk ilişkiler kurmaya başlamıştır. Çin'in Orta Asya'daki ilk girişimi 1995'te Şanghay Beşlisi örgütünü kurmasıdır(2001'de Özbekistan'ın da katılmasıyla beraber Şanghay İşbirliği Örgütüne dönüştü). Bu örgüt sayesinde birçok alanda, özellikle askeri alanda işbirliği yapagelmiştir. Çin'in Orta Asya ülkeleri ile müttefiklik ilişkilerini Batı'ya göre daha kolay kurmasının nedenini Walt'ın yönetim şekilleri benzer olan ülkelerin müttefiklik kurma ihtimalleri daha yüksektir, cümlesiyle açıklayabiliriz ve ülke içinde meşruiyeti zayıf olan bazı otoriter Orta Asya yöneticileri için Çin gibi büyük devletle işbirliği yapmak, meşruiyetini arttırmasına da yardım etmektedir.

İç ve dış güvenliğin bir biriyle olan bağı belli oldukça, Çin de OAC'i ile işbirliğini arttırmaya devam etti. Ayrılıkçılık, aşırıcılık ve terörizm olan "Üç Kötülük" 2001'de kurulan ŞİÖ'nün temel mantrası haline gelmiştir.[36] Bugün sorunların çözülmesi için, sosyal ve ekonomik ilerleme uygulanmasın da sorunlar yaşansa da Orta Asya'dan başlanması gerekmektedir.[37] Uygur militanlar Orta Asya'da aldığı eğitiminin, ama daha da önemlisi devlet dışı aktörlerden entelektüel ve moral destek almaları Çin'i doğrudan etkilemektedir. Bu yüzden Çin Orta Asya devletlerinin başında seküler ve Çin dostu yöneticilerinin olmasını tercih etmektedir, Çin karşıtı bir yöneticinin gelmesini istememektedir. Dini veya Batı görüşlü bir

[28] Starr, S. Frederick. *Xinjiang: China's muslim borderland*. (Routledge, 2015), 138.
[29] Forbes, Andrew DW. *Warlords and Muslims in Chinese Central Asia: A political history of republican Sinkiang 1911-1949*. (CUP Archive, 1986), 188.
[30] Bovingdon, Gardner. *The Uyghurs: Strangers in their own land*. (Columbia University Press, 2010).
[31]Dillon, Michael. *Xinjiang: China's Muslim far northwest*. (Routledge, 2003), 57.
[32] Reed, J. Todd, and Diana Raschke. *The ETIM: China's Islamic Militants and the Global Terrorist Threat*. (ABC-CLIO, 2010), 37.
[33] Clarke, Michael E. *Xinjiang and China's Rise in Central Asia-A History*. (Taylor & Francis, 2011), 76.
[34] "Radio war aims at China Moslems". *The Montreal Gazette*. 22 Eylül 1981. S. 11.
[35] Starr, S. Frederick. *Xinjiang: China's muslim borderland*. (Routledge, 2015), 158.
[36] Imtiaz Hussain, *"Shanghai Cooperation Organization", in The Security Governance of Regional Organizations, eds.* Emil Kirchner and Roberto Dominiques, (Routledge, Abingdon, 2011), 261-262.
[37] Justine Drennan, "Is China making its own terrorism problem worse?", Foreign Policy, 9 Şubat 2015.

yönetim Çin'in uzun vadeli stratejik planına uymamaktadır. Böyle yönetimlerin bölgede Çin'in etkisini azaltacağı anlamına gelmektedir.

Çin'in "üç kötülüğü" yok etme stratejisi, Sincan'daki ayrılıkçı grupların aldığı desteği azaltmış, bölge ülkelerinde ise istikrarı sağlamıştır. Çin'in bu stratejisi jeopolitik anlamda bölge ülkelerini daha da Çin'e bağımlı hale getirmiş ve Çin'in etkisini arttırmıştır, fakat Çin'in Orta Asya'da şimdiye kadar herhangi bir askeri üstü olmamıştır, Çin dış aktör olmaya devam etmektedir. Orta Asya ve Sincan arasında insan akışı vardır. Pakistan ve Afganistan'daki kamplarda eğitim alan Uygur militan Çin kaynaklarında geçtiği kadar sayısı çok değildir, fakat Çin'in radikal İslam'ın bölgeye yayılması konusunda korkuları vardır. Çin'in güvenlik bakanlığı bilgilerine göre birçok Uygur militanı Afganistan ve Pakistan'daki kamplarda Al Kaide ve Taliban tarafından da eğitilmektedir.[38] Sonuç olarak Çin ŞİÖ üzerinden ve bölge ülkelerine tek tek askeri yardımlarını arttırmıştır. Çin bölge ülkelerine şüphelenen ayrılıkçı Uygurlar da dâhil aşırıcılar ve teröristlerle ve onlara yardım edebilecek örgütlerle savaşmaları konusunda askeri yardım etmektedir.

Çin'in bölgede yeni güvenlik stratejisinde çok taraflılık daha da güçlenmekte ve Çin istemediği ABD ve AB gibi aktörleri devre dışı tutmaya çalışmaktadır. ŞİÖ'nün en başarılı organlarından biri Taşkent merkezli Anti-Terör Merkezidir (RATS). Anti-Terör Merkezi terörizmle savaşmakta başarılı olmuştur, bölge devletleri RATS üzerinden istihbarat paylaşımı yapmaktadırlar, fakat Orta Asya'da hükümet karşıtı muhalifler de kolayca terörist olarak etiketlenebilmektedirler.[39] RATS içerisinde bölge devletlerinin birbirine güvensizlikleri de mevcuttur ve daha derin işbirliğini her an aksatmaya hazır olan Rusya ve Çin'i de unutmamalıdır.[40]

Çin tarafından Orta Asya devletlerine sağlanan yeni askeri yardımlar ve işbirlikleri sadece Özbekistan İslam Harekatı, Türkistan İslam Partisi, Hizb-ut-Tahrir, Doğu Türkistan İslam Harekatı gibi radikal örgütler ile savaşmak için değil, aynı zamanda güvenlikle ilgilenen kurumların güçlendirilmesi içindir. Bunlardan birkaçının varlığı Afganistan ve Pakistan'dadır, fakat bazıları ise Orta Asya devletlerinin içindedir ve yapı olarak askeriden daha çok siyasidir.

Rusya'nın 90ların başlarında Orta Asya'da ekonomik olarak Orta Asya'da zayıf iken Çin ilk adımlarını attı. Çin aynı zamanda ABD'nin bölgedeki varlığını da gözlemledi ve ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinden sonra kendi içi güvenliğini sağlamak için stratejiler de geliştirdi. ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi istenmeyen boşluğu yaratır[41] ve militan ve aşırıcıların artmasıyla bölge istikrarı ve güvenliği için tehdit oluşturabilmektedir. Bölge için en büyük dış tehdit gelenek dışı aktör olan radikal İslamcılardır. Bu aynı zamanda Çin için de doğrudan tehdittir, çünkü Çin ile olan sınırından karşılıklı geçmek kolaydır. Bu yüzden Çin Afganistan ve Orta Asya devletlerinin güvenliğini ve istikrarını sağlayacak tüm çok yönlü güvenlik işbirliklerinin kendi kontrolü olması şartıyla desteklemektedir. Ayrıca, askeri anlamda bölgenin en etkili ülkesi olan Rusya, Çin'in bölgedeki askeri varlığına sıfır toplamlı oyun olarak

[38] Wolf, Siegfried, Why China's Uighurs are joining jihadists in Afghanistan, *Deutsche Welle*, 24 Temmuz 2015.

[39] Richard Weitz, "The Shanghai Cooperation Organization: A Fading Star" *The ASAN Forum*, http://www.theasanforum. org/the-shanghai-cooperation-organization-a-fading-star/, 11 Ağustos 2014

[40] Robert Bedeski and Niklas Swanström, *Eurasia's Ascent in Energy and Geopolitics: Rivalry or partnership for China, Russia and Central Asia*?, Routledge, Abingdon, 2012.

[41] Taylor Fravel and Christopher Twomey, "Projecting Strategy: The Myth of Chinese Counter-intervention", *The Washington Quarterly*, 26 Ocak 2015.

görmektedir.[42] Bölgede güçler dengesi şimdilik korunmaktadır, fakat düşük petrol fiyatlarından dolayı Rus ekonomisi çökmeye devam etmektedir. Rusya Orta Asya'da ekonomi alanında Çin ile rekabet edebilecek güçte değildir. Çin'in kaygıları daha çok güvenlik alanındadır. Bölge hükümetleri ile uzun vadeli güvenlik işbirliği Çin'in Orta Asya'yı etkisi altına almak için bir stratejidir.

ŞİÖ Çin'in Orta Asya'da istikrarı sağlaması için çok taraflılık bir aracıdır, aynı zamanda Çin ŞİÖ'yü bölgede kendi etkisini de arttırmak için kullanmaktadır. ŞİÖ'nin itici gücü Çin olduğu aşikârdır. Zamanla ŞİÖ daha çok bağımsız hale gelmiştir ve bu Çin'in bölgede etkisinin artmasına yol açmıştır, bu yüzden Rusya ŞİÖ'ne pek fazla güvenmemektedir. Çin'in ŞİÖ içerisinde çok taraflılığı daha da güçlendirmek istemektedir ve bunu engelleyen güç Rusya'dır, çünkü Rusya ŞİÖ'nü Bağımsız Devlet Topluluğuna rakip olarak görmektedir.

Çin son zamanlarda tüm Orta Asya devletlerine askeri desteğini ciddi bir şekilde arttırmıştır. Özellikle iç çatışmalardan ciddi zararlar gören Tacikistan ve Kırgızistan'a askeri yardımlarını arttırmaya söz vermiştir. 2014 Eylülde Çin Kırgız ordusuna 100 milyon RMB yardımını verdi ve askerler için yeni apartman inşa etti.[43] Nisan 2014'te Çin savunma bakanı Chang Wanquan Tacikistan polisi için yeni üniforma ve eğitim için yüz milyonlarca dolar ayırılacağının sözünü verdi.[44] Benzer projeler diğer tüm devletlerle de devam etmektedir ve Çin Halk Savunma Üniversitesini (ÇHSU) ve Çin'in diğer askeri kurumlarını Orta Asyalı ziyaret eden sayısı ve oralarda eğitim olan öğrenci sayısı her geçen sene artmaktadır. Milli Güvenlik Üniversiteler arasındaki değişimler de son yıllarda ciddi bir şekilde artmış olup, üst düzey subaylar ve resmiler de bu programlara katılmaktadırlar. Çin aynı zamanda askeri yardımların yanı sıra yavaş yavaş Orta Asya ülkelerine silah da satmaya başlamıştır. Çin sadece hafif silahlar satmamaktadır, aynı zamanda ağır ve büyük savunma silahlarını da satmaktadır. Teknolojik açıdan Rus silahında eksik olmayan ve fiyat olarak daha uygun olan Çin silahları Orta Asya ülkelerinde rağbet görmektedir.

Çin'deki birçok analistlere göre ABD Çin'i çevrelemektedir, özellikle Güney Çin denizinde Çin'in önünü kesip, Güney Doğu Asya ülkeleri ile ilişkilerini bozmaya çalışmaktadır. Çin'in çevrelenme algısını ABD'nin Güney Doğu Asya ülkeleri ile olan birçok alandaki iyi ilişkisi daha da güçlendirmektedir. Çin'in Güney Doğu Asya'da ABD ile olan ilişkisi sıfır toplamlı oyun olarak görülse de, Orta Asya'daki ilişki farklıdır. Çin cumhurbaşkanı Xi Jinping yönetime gelmesiyle beraber Orta Asya Çin dış politikasında, özellikle "Batı'ya Yürüyüş" doktrini ile beraber ayrı bir öneme sahip olmaya başladı. Orta Asya üzerinden Avrupa'ya ve Orta Doğu'ya ulaşma olan "Batı'ya Yürüyüş" politikasında da başarılı adımlar atmaya devam etmektedir. Ayrıca, uzmanlar tarafından Çin'in "Batı'ya Yürüyüş" politikası, ABD'nin Çin'i Güney Doğudan bloke etmesine yeniden dengeleme olarak da algılanmaktadır.[45]

Çin'in Orta Asya'da artan etkisinin liberal belirliyicileri.

Çin'in üretim ve ihracat odaklı ekonomisi 2000'lerden beri tam 11 kat büyümüş ve Çin dünyanın en çok ticaret yapan ülkesi haline gelmiştir. Aynı zamanda Çin Orta Asya ülkelerinin de en önemli ticaret ortağı haline gelmiştir. 5 ülke ve Çin arasında daha 2001 yılında 1,8 milyar dolar olan toplam ticaret hacim, 2013 yılında 50 milyar dolar olup, bölgenin geleneksel ticaret ortağı olan Rusya'yı ciddi miktarda geride bırakmıştır. 2001 yılındaki topla 1 milyar dolar

[42] Swanström, Niklas*, "Transformation of the Sino-Russian relationship: from Cold War to the Putin Era,"* Robert Bedeski & Niklas Swanström , *Eurasia's Ascent in Energy and Geopolitics*, (Routledge, Abingdon, 2012), 1-15.

[43] Joshua Kucera, "China Boosts Military Aid to Kyrgyzstan, Tajikistan", *Refworld*, 4 Eylül 2014, http://www.refworld.org/docid/5486fe6e4.html

[44] Sarah Lain, "China's Strategic Presence in Central Asia" *IHS Jane's,* 20 Ekim 2014.

[45] Yun Sun, March West: "China's Response to the US Rebalancing" *Up-Front*, The Brooking Institution, 31 Ocak 2013.

yatırımı, 2013 yılı itibariyle 50 milyar doları geçmiştir.[46] 2015 yılı itibariyle Kazakistan tüm ihracatının 15,1%'i ilk sırada olan Çin'e, toplam ithalatının ise 25,9%'u ikinci sırada olan Çin'dendir, Türkmenistan toplam ihracatının 68,6%'nı ilk sırada olan Çin'e yapmaktadır, toplam ithalatının ise 10,9%'nu üçüncü sırada olan Çin'den yapmaktadır. Özbekistan'ın toplam ihracatının 17,6%'nı ikinci sırada olan Çin'e yapmakta, toplam ithalatının ise 20,8%'i ilk sırada olan Çin'dendir. Kırgızistan'ın toplam ithalatının 56,4%'ü ilk sırada olan Çin'dendir. Tacikistan'ın da toplam ithalatının 42,3%'i ilk sırada olan Çin'dendir.[47] [48]

Ayrıca, Orta Asya ülkeleri ve Sincan özerk bölgesi arasında sıkı bir ekonomik karşılıklı bağımlılık vardır. Çin'in batı bölgesi neredeyse tamamen Orta Asya ile ticarete bağımlıdır, sürekli insanlar arası karşılıklı ticaret ve alış veriş yapılmaktadır. Sincan'ın toplam ticaretini 83%'i Orta Asya ülkeleri ile ve Çin'in Orta Asya ülkeleri ile toplam ticaretinin 80%'i Sincan üzerinden yapılmaktadır.[49] Bu Sincan'ın ekonomisi ve istikrarı ağırlıklı olarak Orta Asya'nın ekonomisine ve istikrarına bağlıdır. Sincan ve Orta Asya ülkeleri arasındaki engeller Çin'in milli güvenliğine etki edebilmekte ve batı bölgelerinde kargaşaya ve istikrarsızlığa neden olabilmektedir.

Çin'in dev ekonomisi güvenli ve uygun fiyatlı enerjiye ihtiyacı vardır. Çin 1993'de enerji ithalatına başlamıştır, [50] 2003 yılında Çin yıllık 91 milyon ton petrol ithal etmeye başlamış olup, bunun 75%'i Orta Doğu ve Afrika ülkelerindendi. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki sürekli istikrarsız ortam Çin'i enerji güvenliğini sağlaması için farklı kaynaklara yönlendirdi Çin bir an evvel enerji kaynaklarını çeşitlendirmek istedi. Çin'e ulaşan petrol ve doğalgaz tankerler ile güney doğusundaki limanlara geliyor ve bu gemilerin büyük kısmı Malakka boğazından geçmektedir. Güney Çin denizi ise ABD askeri varlığının en yoğun olduğu bölgelerindir. Bu ise olası bir çatışma halinde ABD Çin'e giden tankerlerin büyük kısmını bloke edebileceği anlamına gelmektedir. Bu nedenlerden ötürü Çin tankerlerden ziyade borular ile gelen ve özellikle ABD'nin askeri varlığının zayıf olduğu bölgelerden gelmesi Çin için öncülük haline gelmiştir. Orta Asya ülkeleri ise Çin'in bu hedefi için hem doğrudan kara sınırı olması nedeniyle, hem Rusya ile ABD'yi bölgede başarılı bir şekilde dengeledikleri için ideal bir bölgedir. Hazar havzası dünyanın en büyük üçüncü geliştirilebilir enerji kaynaklarını barındırmaktadır.[51] 2015 yılında Çin ABD'yi de geçerek dünyanın en çok petrol ithal eden ülkesi haline gelmiştir.[52] Bugün Çin Türkmenistan'dan doğalgaz ithalatına 2009'da başlamasına rağmen, toplam ithal doğal gazının yaklaşık 51,4%'ni Türkmenistan'dan yapmaktadır, toplam petrol ithalatının ise yaklaşık 10%'nu Kazakistan'dan yapmaktadır.[53] İki bölge arasında karşılıklı bağımlılık vardır. Çin'in birçok devlet ve özel firması Orta Asya'da enerji sektörüne yatırım yapmaktadır. Bunların en büyüğü Çin devlet şirketi olan CNPC'dir.

---

[46] Alexandar Rogan, Is Central Asia in Russia's or China's backyard?, *Russia Supply Chain*, 13 Ocak 2016

[47] CIA The World Factbook Imports-Partners https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2061.html#kz

[48] CIA The World Factbook Exports-Partners https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2050.html#kz

[49] Maika Tukmadiyeva, "Xinjiang in China's Foreign Policy towards Central Asia" *The Quarterly Journal*, vol. 12, Issue 3, 2013, 87-88.

[50] Liao, Xuanli. "Central Asia and China's Energy Security." *China and Eurasia Forum Quarterly*. Vol. 4. No. 4. 2006.

[51] Ghafouri, Mahmoud. "The Caspian Sea: rivalry and cooperation." *Middle East Policy* 15.2 (2008): 81.

[52] Kevin McSpadden, "China Has Become the World's Biggest Crude Oil Importer for the First Time" *Time,* 11 Mayıs 2015

[53] Joshua Noonan, "Problems in Turkmenistan Energy Diversification", *The Silk Road Reporters*, 27 Ağustos 2014.

Kazakistan'da Çin şirketlerini toplam tüm petrol yataklarının 20-25%'ne sahiptir, bu rakam ise Kazakistan devlet şirketi olan "Kazmunaygaza" ile neredeyse aynı orandadır.[54]

Çin bölgede sadece Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan gibi enerji zengini ülkeleri ile karşılıklı bağımlığı yoktur, Kırgızistan ve Tacikistan gibi devletlere de doğrudan yatırımlar yapmakta ve kendi bankaları ile kredi sağlamaktadır. 2014'te Tacikistan finans bakanı Çin'in 3 yıl içinde 6 miyar dolar yatırım yapacağını belirtmişti, bu rakam ise toplam GSYH'sının 60%'dan daha fazladır.[55] Ayrıca Çin iki ülkede de onlarca fabrika ve altyapı projeleri inşa etmektedir.

Çin'in Yeni İpek Yolu projesinin önemli bir kısmı Orta Asya üzerinden geçmektedir. İpek Yolunun başlangıç parçası olarak görülen Çin-Kazakistan-Türkmenistan-İran demir yolu 2016 Şubat kullanıma açılmıştır. Toplam uzunluğu 7 bin 908 km olan demiryolu, Zheijiang'dan Tehran'a 9 günden ulaşıp deniz yolundan 25-30 gün daha kısadır.[56]Toplamda 60 ülkeyi demiryolu ve denizyolu üzerinden kapsayan proje için yaklaşık 8 triyon dolar yatırım yapılacağı beklenmektedir.[57] Bu nedenle OA ve Çin arasındaki karşılıklı bağımlılık daha da artmış ve kompleks haline gelmiştir.

Sonuç

Uluslararası İlişkilerin en büyük iki teorisi olan Realizm ve Liberalizm sayesinde günümüzde Çin'in Orta Asya ülkelerinde her alanda neden bu kadar etkili olduğunu anlayabiliyoruz. Bu çalışma da gördüğümüz gibi en başta güvenlik ve ekonomik nedenler Çin'i Orta Asya'ya itmektedir. Bu iki neden de bir birine bağlı olup, ayrı ayrı incelemek imkansızdır. Orta Asya devletleri ve Çin'in çıkarları ve kazançları ortak ve bir birine bağlıdır, bu neden ise Çin ve Orta Asya devletlerini hem güvenlik, hem ekonomik anlamda bir birine bağlı ve müttefik hale getirmiştir.

Bölge için en büyük tehdit gelenek dışı olan aktörler, yani radikal İslamcılardır. Çin kendi güvenliğini sağlamak için sınır ötesinden başlaması gerektiğini anlamış ve Orta Asya devletleri ve Afganistan hükümeti ile beraber hem çok taraflı, hem iki taraflı askeri ve güvenlik işbirliklerini sürdüre gelmiştir. Sincan özerk bölgesindeki ayrılıkçı Uygurların Orta Asya ülkelerinde herhangi bir aktörden, herhangi şekilde destek almalarını engellemek için uzun vadeli çeşitli stratejileri uygulamaktadır.

Çin'in dev ekonomisi enerjiye olan ihtiyacı artmaktadır, denize çıkışı olmayan Orta Asya ülkeleri ise Rus tekelinin kırılması ve pazarların çeşitlenmesi için Çin ile çalışmaya her zaman sıcak bakmaktadır. Daha bugünden Orta Asya ve Çin enerji ve ticaret alanında bir birine karmaşık bağlı hale gelmişlerdir ve iki tarafta bu işbirliğin derinleşmesini ve genişlemesini istemektedir.

Küreselleşen dünyada Yeni İpek Yolu ayrı bir önem kazanacak ve Çin ve diğer ülkelerin, özellikle denize çıkışı olmayan Orta Asya ülkeleri için büyük fırsatalar doğacaktır, ticaret yapılması ve malların ulaştırılması kolaylaşacaktır. Orta Asya ihtiyacı olan doğrudan milyarlarca dolarlık yabancı yatırımı kendine çekecektir. Sonuç olarak sıfır toplamlı oyun değil, pozitif toplamlı iki tarafında kazandığı bir işbirliği olacaktır.

---

[54] Михаил Оверченко, "Как Китай отвоевывает у России Центральную Азию", *Ведомости*, 25 Ekim 2015.

[55] Jack Farchy, "Tajikistan looks to China as Russian remittances dry up", *Financial Times*, 20 Ekim 2014.

[56] Çin'den İran'a ilk tren seferi tamamlanıyor, *Dünya Bülteni,* 12 Şubat 2016 http://www.dunyabulteni.net/haberler/354873/cinden-irana-ilk-tren-seferi-tamamlaniyor

[57] Our bulldozers, our rules, *The Economist*, 2 Temmuz 2016 http://www.economist.com/news/china/21701505-chinas-foreign-policy-could-reshape-good-part-world-economy-our-bulldozers-our-rules

Kısaca, büyüyen ve güçlenen Çin bugün tüm komşu ülkelerinde varlığını hissettiği gibi Orta Asya'da da varlığını hissetmektedir, fakat Orta Asya'da hissedilen varlık ve verilen tepki, Güney Çin denizinde hissedilen varlık ve verilen tepkiden farklıdır. ŞİÖ sayesinde ve Çin ve bölge devletlerinin başarılı ikili işbirlikleri sayesinde, bugün Çin ve Orta Asya tüm alanda kaderleri bir birine bağlı hale gelmiştir ve tüm alanlardaki işbirliği her geçen gün daha da artmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ